

historia- ja kirjallisuushiitteet tarjoavat runsaasti materiaalia, vinkkejä ja linkkejä kaikille 1700-luvun kulttuurista ja kirjallisuudesta kiinnostuneille.

Kirjoittaja on yleisen kirjallisuustieteen dosentti Tampereen ja Jyväskylän yliopistoissa.

Pohjaa kirjallisuushistorialle

■ H. K. RIIKONEN

Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria. Toimittaneet Sinikka Carlsson, Liisi Huhtala, Sanna Karkulehto, Ilmari Leppihalme ja Jaana Märsynaho. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2010.

Suomalaiset kirjallisuushistoriat ovat kattaneet tavallisesti kokonaisuuden. Eroa on ollut siinä, onko mukaan otettu suomeksi vai ruotsiksi vai molemmilla kielillä kirjoitettu kirjallisuus. *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria* on ensimmäisenä rajatun alueen kirjallisuutta käsittelevänä esityksenä mielenkiintoinen, jopa urauurtava yritys. Teoksen johdanto osoittaa, mitä jo pelkästään alueen rajaamiseen liittyviä ongelmia ja millaisia teoreettisia haasteita tällaiseen yritykseen liittyy. Kirjan toimittajat viittaavat uudempaan ulkomaiseen kirjallisuushistorian teoriaa käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen sekä marginaalia ja kolonisaatiota koskeviin kysymyksiin.

Pohjoissuomalaisen kirjallisuuden tarkastelua on toki jonkin verran suoritettu aikaisemmin. Mainittakoon erityisesti Matti Savolaisen toimittama teos *Marginalia ja kirjallisuus. Ääniä suo-*

malaisen kirjallisuuden reunoilta (1995), Veli-Pekka Lehtolan tutkimus lappilaisuuden rakentumisesta 1920- ja 1930-luvun kirjallisuudessa (1997) ja Vuokko Hirvosen esitykset saamelaisesta kirjallisuudesta. Kirjailija Erno Paasilinna on käsitellyt pohjoissuomalaista kirjallisuutta useassa yhteydessä – unohtamatta hänen toteamustaan ”Osaan vanhana miehenä panna kädet ristiin ja kiittää Oulua kaikesta siitä hyvästä minkä se satii-rikon kasvuympäristönä kykeni tarjoamaan.” Laajempaa kokoaavaa esitystä pohjoisten alueiden kirjallisuudesta ei kuitenkaan ole toistaiseksi tehty.

Vaikeudet tämäntapaisessa yrityksessä ovat ilmeisiä alkaen siitä, keitä on otettu mukaan, keitä ei. Mukana on esimerkiksi V. A. Koskeniemi oululaissyntyisenä, siellä koulunsa käyneenä ja jonkin verran pohjoisia aiheita käsitelleenä runoilijana, vaikka hän tekikin elämäntyönsä Etelä-Suomessa ja suuntautui tuotannossaan antiikkiin ja Keski-Eurooppaan. Kaikkien käsiteltyjen kirjailijoiden kohdalla ei sitä paitsi itse tekstistä käy aivan suoraan selville, miksi he ovat mukana. Anna-Leena Härkösen kohdalla tätä tietoa jää kaipaamaan, sillä kirjassa ei mainita hänen syntymä- ja koulunkäyntipaikkakuntiaan; Härkösen *Häräntappoaseesta* tosin mainitaan, että sen näyttämönä on ”pohjoisen Suomen kukkea kesä”. Monen kirjailijan kohdalla tilanne on aivan ilmeisesti se, että he vain joiltain osin kuuluvat pohjoissuomalaiseen kirjallisuuteen.

Haasteita tällaiselle kirjallisuushistorialle tuo myös kielellinen diversiteetti: tekstejä on kirjoitettu suomeksi, Tornionjokilaakson ns. meänkielillä, saameksi ja ruotsik-

si. Esimerkiksi Bengt Pohjanen on kirjoittanut suomeksi, ruotsiksi ja meänkielillä, joten joutuu kysymään, kuuluuko hän Suomen vai Ruotsin kirjallisuuteen? Entä miten sijoittaa Norjassa asunut saameksi kirjoittanut Nils-Aslak Valkeapää? Käsillä oleva teos tuo sinänsä kiitettävästi esille eri kielillä kirjoitettua kirjallisuutta.

Monista kiinnostavista lähtökohdista huolimatta *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria* ei täytä otsikkonsa tai johdantonsa lupauksia. Mikään kattava kirjallisuushistoria ensinnäkään ei ole kyseessä, sillä aika ennen 1800-luvun jälkipuoliskoa on kuitattu parilla kolmella sivulla, vaikka juuri edeltävältä ajalta löytyisi runsaasti kiinnostavaa aineistoa: esimerkiksi F. M. Franzén, jonka merkitys on viimeksi tullut havainnollisesti esille Matti Klingenin teoksessa *Napoleonin varjo* (2009), on saanut vain muutamaa riviä ja useat pohjoisessa toimineet ja myös kirjallista toimintaa harjoittaneet papit ovat jääneet mainitsematta. Oululaisen yliopistonlehtorin Timo Sirosen eräät tutkielmat olisivat olleet tärkeitä, jos varhaisempiin aikoihin olisi kiinnitetty enemmän huomiota. Useita noilla muutamilla sivulla mainituista henkilöistä voitaisiin käsitellä laajemmin, puhumattakaan kokonaan sivuutetuista. Kattavampi ja oikeaan osuvampi otsikko teokselle olisi ollut esimerkiksi ”Pohjois-Suomen kirjailijoita ja kirjallisuutta 1800-luvulta lähtien”.

Johdannossa toimittajat toteavat, että heidän kirjallisuushistoriansa koostuu ensyklopedisen ja narratiivisen lähestymistavan sekkamallista. Käytännössä se koostuu kirjailijaesittelyistä, jotka on ryhmitetty eri temaattisiksi kokonaisuu-

siksi. Jäsentelyä kuitenkin hämärtää se, että temaattiset kokonaisuudet ovat varsin yhteismitattomia. Kokonaisuutta hämärtää myös eräänlainen aineiston tasapainottomuus: mukana on sekaisin lyhyitä ja laajempia kirjailijaesittelyjä, laatikkotekstejä eri ilmiöistä ja isokokoisia kuvia. Eräistä kirjailijoista on puolestaan mainintoja siellä täällä ilman kokoavampaa katsausta. Vaikka esitystä ei ole rakennettu kronologisesti eteneväksi kertomukseksi, on jäsenyyksen kannalta silti lukijaa hämäävää, että 1960-luvun radikalismi on esillä ennen monia varhaisempia ilmiöitä.

Suurin osa teoksen kirjailijaesittelyistä on itsessään hyviä ja asian tuntevia. Mainittakoon vain esittelyt Timo K. Mukasta, Annikki Kariniemestä ja Joni Skiftesvikistä. Laajimmin teoksessa on huomioitu Mukka, Teuvo Pakkala ja Paavo Rintala. Kun suinkaan kaikki esitellyistä kirjailijoista eivät ole yleisemmin tunnettuja, teoksella on myös paljon informaatioarvoa.

Naisten osuus on huomattava. Jos katsotaan lukujen otsikoissa mainittuja tekijännimiä, naisilla on jopa hienoinen enemmistö. Naisten kirjoittaman kirjallisuuden osalta on tehty mielenkiintoisia löytöjä. Teoksessa muistutetaan myös siitä, että patriarkaatia arvostellut Elsa Anttila, joka on päässyt ”*Sain roolin johon en mahdu*” – *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja* -teokseen, onkin itse asiassa mies, oululainen Jorma Kurvinen. Mukana ovat myös katsaukset pohjoissuomalaiseen sarjakuvaan ja rocklyriikkaan.

Joitakin kirjallisiin instituutioihin liittyviä näkökohtia on tuotu esille. Kiinnostavasti mainitaan kustannustoiminnasta, mutta lä-

hinnä vain nykyajan kannalta. Lehdistö on niin ikään jonkin verran esillä, mutta se samoin kuin kouluaitos ja teatteri olisivat ansainneet laajemman kokoavan katsauksen.

Kirjailijoiden valikointi on jossain määrin sattumanvaraista ja puutteellista: eräitä tärkeitäkään kirjailijoita ei ole mukana. Puuttavista mainittakoon vain Taivalkoskella syntynyt ja Oulussa koulunsa käynyt Eino Railo, joka kuvasi laajassa romaanissaan *Koti virran rannalla* (1937) pohjoisen oloja ja myös koulunkäyntiä Oulussa. Entä missä on Kaarlo Hänninen, mainion *Jäämeren sankari* -nuortenromaanin kirjoittaja? Olaus Sirma, jota Arvi Järventaus kuvasi romaanissaan *Risti ja noitarumpu* ja joka välitti *Lapponia*-teoksen kirjoittajalle Johannes Schefferukselle tietoja Lapin oloista, esiintyy vain romaanin hahmona. Samuli Kustaa Bergh esiintyy vain teoksen lopulla Ville Rannan piirroksessa. Oululainen kulttuurivaikuttaja, monipuolinen kirjallisuusmies Atte Kalajoki on unohtettu lukuun ottamatta yhtä lähdeluettelossa mainittua teosta.

Esitystä haittaavat paikoitellen erikoiset formuloinnit ja toteamukset, kuten ”otsikoiden annetaan merkityksellistyä niiden alle sijoitettujen tekstisisältöjen kautta” tai (erääseen tutkimukseen viitaten) ”prostituoidut edustavat uhkaa idealisoidulle säätyläiskodille”. Isa Aspin kohdalla yletään runolliselle tasolle: ”Kuoleman sulo viimeisteli idoliuden”, vaikka toteamus jollain tavoin motivoituakin tekstiyhteydessään.

Teoksessa on laajahko kirjalutelo otsikolla ”Lähdekirjallisuutta ja lisälukemista”, mutta sekin on valitettavan puutteellinen. Oppihistorioitsija Matti A. Sainion esim-

mäisestä saamenkielisestä runoilijasta Pedar Jalvista kirjoittamaa tutkielmaa ei mainita, ei myöskään Rafael Koskimiehen monografiasta Heikki Toppilasta. Samoin on jäänyt mainitsematta Leo Koutaniemen hyödyllinen antologia *Kolmas tie pohjoiseen* (1999).

Kirjaan on jäänyt joukko epätarkkuuksia. Em. Pedar Jalvin elinvuodet on esitetty kahdella eri tavalla (s. 128, 196). Samuli Paulaharjun kuolinvuodeksi mainitaan 1937 (s. 128), mutta heti seuraavan sivun kuvassa hän kuvatekstin mukaan istuu kotonaan vuonna 1943; Paulaharju kuolikin nimittäin vasta 1944. Myös hänen syntymävuotensa on ilmoitettu väärin. Teoksessa on toistettu (s. 115) se usein esitetty väärä väite, että satiiri olisi ”meillä niukasti viljelty laji”. Jo *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria* itse osoittaa väitteen aiheettomuuden, kun usean kirjailijan kohdalla puhutaan satiirista. Teoksessa on sekin erikoisuus, että useita artikkeleita kirjoittaneen Sinikka Carlsonin nimi esiintyy kansilehdellä toimittajana toisessa muodossa (Carlsson).

Teoksen arvostelussa (dos. Pertti Lassila, *Helsingin Sanomat* 30.5.2010) on jo kiinnitetty huomiota alkulehdellä olevaan tietoon, että ”teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran asiantuntijoiden tarkastama”. Kun tiedossa ei ole, mitä asiantuntijat ovat sanoneet, joutuu toteamaan, että joko he ovat tehneet työnsä huonosti tai sitten kustantaja ei ole ottanut heidän kritiikkiään huomioon. Mutta silti *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria* on tärkeä askel kokoavamman esityksen aikaansaamiseksi.

Kirjoittaja on yleisen kirjallisuustieteen professori Helsingin yliopistossa.